

Linas Kojala, Vytautas Keršanskas*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Rusijos agresijos Ukrainoje poveikis Lietuvos nacionalinio saugumo plėtojimui

Nepriklausomybę 1990 metais atkūrusi Lietuva strateginiu tikslu pasirinko integraciją į Vakarų, aiškų prioritetą teikiant Europos Sąjungai ir didžiausiam pasaulio kariniam aljansui NATO. Rusijoje tokia kryptis buvo suvokta kaip kelianti grėsmę Rusijos įtakai posovietiniame regione. Šiame straipsnyje siekiame apžvelgti nepriklausomos Lietuvos saugumo politiką, ypatingą dėmesį skiriant Rusijai. Siekiama išskirti pagrindinius prioritetus ir įvertinti, kaip pavyko juos įgyvendinti. Be to, siekiama išanalizuoti karo Ukrainoje įtaką tiek Lietuvos, tiek regioniniam saugumui ir gynybos politikos prioritetams.

Įvadas

Vakarų pasaulis Rusijos agresiją Ukrainoje, ypač po Krymo aneksijos ir prasidėjusio konflikto eskalavimo Ukrainos pietrytinėje dalyje, laiko tarptautinio saugumo grėsme. Pavyzdžiui, buvęs NATO generalinis sekretorius Andersas Foghas Rasmussenas įvardijo tai kaip „didžiausią iššūkį šios kartos Europos saugumo sistemai“¹. Kiti politiniai lyderiai pateikė panašų vertinimą: JAV prezidentas Barackas Obama pareiškė, kad Rusija „kelia grėsmę taikai Europoje“², o Vokietijos kanclerė Angela Merkel pabrėžė, jog „Rusija Ukrainą, vieną iš savo kaimynių, traktuoja kaip savo įtakos zonai priklausančią valstybę. Tokie veiksmai yra nukreipti prieš taiką Europos, išgyvenusios du siaubingus pasaulinius ir Šaltąjį karus, sistemą“³.

Šie įvykiai taip pat sukėlė buvusių Sovietų sąjungos valstybių, ypač Baltijos šalių, susirūpinimą. Estijos prezidentas Toomas Hendrikas Ilvesas pareiškė,

* Linas Kojala – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantas. Vytautas Keršanskas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantas. Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. 8 5 2514130, el. paštas – Linas.Kojala@eesc.lt, Vytautas.Kersanskas@eesc.lt.

¹ NATO, *NATO justified in reinforcing defence of Allies, Secretary General says in visit to Poland*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_109562.htm, 07 05 2014.

² Pace J., *Obama: Russia threatens peace in Europe*, <http://www.pbs.org/newshour/rundown/obama-russia-threat-peace-europe>, 03 09 2014.

³ Speech by Federal Chancellor Angela Merkel at the Lowy Institute for International Policy, http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Reden/2014/2014-11-17-merkel-lowy-institute-sydney_en.html;jsessionid=8741BA6D1E577CDE3C01FAE0F640858B.s1t2?nn=393812, 17 11 2014.

kad kaimyninės valstybės negali likti ramios, matydamos dabartinės saugumo architektūros Europoje, kuri rėmėsi baigiamaisiais Helsinkio aktais ir Paryžiaus chartija, griūtį⁴.

Visgi ši saugumo krizė gali būti traktuojama ir kaip teigiamas katalizatorius, paskatinęs valstybes ir tarptautines organizacijas skirti didesnę dėmesį saugumo klausimams. Dėl didelio žiniasklaidos dėmesio konfliktui Ukrainoje, Rusijos pašonėje esančių posovietinių valstybių visuomenės yra labiau linkusios palaikyti papildomas saugumo priemones, net jei tai reikalautų žymių finansinių resursų panaudojimo. Kitaip tariant, nepaisant dėl Rusijos agresijos Ukrainoje atsiradusio tarptautinio saugumo iššūkio, ši situacija taip pat atvėrė galimybių langą valstybėms imtis reformų, kurių tikslas – sumažinti savo pažeidžiamumą.

Todėl šios studijos tikslas – apžvelgti Lietuvos saugumo iššūkių per pastaruosius du dešimtmečius raidą ir įvardyti šiuo metu egzistuojančias pagrindines išorės grėsmes. Taip pat bus siekiama įvertinti, ar Rusijos agresija Ukrainoje ir iš to kylantis nestabilumas Europos saugumo sistemoje paskatino imtis greitų ir konkrečių politinių sprendimų, padėsiančių pagerinti valstybės saugumo situaciją, įgyvendinimo.

1. Rusijos veiksnys Lietuvos saugumo politikoje

1990-aisias atgavusi nepriklausomybę Lietuva teoriškai turėjo galimybę rinktis saugumo politikos kryptis – laikytis neutraliteto, stiprinti bendradarbiavimą su kitomis kaimyninėmis valstybėmis arba siekti narystės dideliame kariniame (politiniame) aljanse. Nors pirmosios dvi galimybės atrodė gana perspektyvios 1990–1995 metais, netrukus politinis elitas sutarė, jog strateginis Lietuvos tikslas yra tapti Europos Sąjungos ir NATO nare⁵. Šis tikslas buvo tiesiogiai siejamas su Lietuvos siekiu visiškai „grįžti į Vakarus“ ir, įgyvendinant reikiamas reformas, sukurti vakarietišką demokratišką valstybę⁶.

Įvairių autorių teigimu, Lietuvos saugumo prioritetai ir grėsmių suvokimas yra daugiausia nulemtas dviejų veiksnių: geopolitinės situacijos ir istorinių patirčių. Pavyzdžiui, Margarita Šešelgytė naudoja Haraldo Mullerio saugumo kultūros apibrėžimą. Saugumo kultūra yra suvokiama kaip „su saugumu susiju-

⁴ Bender J., *Estonian President: Europe's Security Architecture 'Has Collapsed'*, <http://www.businessinsider.com/europes-security-architecture-has-collapsed-2014-9>, 19 09 2014.

⁵ Miniutaitė G., „Lithuania's Evolving Security and Defence Policy: Problems and Prospects“, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 2006, p. 177–190.

⁶ Bartulytė D., „Back in the USSR, or New Initiatives in Lithuania's Foreign Policy after the Dual Enlargement“, Brenau University, <http://www.norface.net/upload/documents/documenten/s1-budryte.pdf>.

sių vertybių, normų, taisyklių ir praktikų rinkinys, kuris nulemia specifinį, kartais savitą, konkrečios valstybės saugumo politikos suvokimo ir veikimo modelį“. Autorės teigimu, Lietuvos saugumo kultūrai didelę įtaką padarė šie veiksniai:

- Sovietinio komunizmo patirtis – okupacija suformavo specifinį Lietuvos visuomenės požiūrį į žmogaus teises ir valstybės vaidmenį;
- Praeities atsiminimai, kuriuose ryškus antisovietinio pasipriešinimo ir antagonizmo prieš Rusiją motyvas⁷.

Vaidotas Urbelis savo studijoje taip pat detalai išanalizavo istorinius veiksnius, kurie nulėmė Lietuvos saugumo sampratą. Joje jis analizavo lietuvių „strateginę kultūrą“, kurią apibrėžė kaip „Lietuvos saugumo politikos veikėjų normų, vertybių, lūkesčių ir veikimo modelių rinkinį“. Urbelis sutinka, kad pirmaisiais metais po nepriklausomybės atgavimo Lietuvos saugumo tapatybė buvo paremta priešprieša Rusijos atžvilgiu; buvo suvokiama, kad po Sovietų Sąjungos griūties Rusija sieks išlaikyti Baltijos valstybes savo įtakos zonoje ir kliudys NATO plėtrai regione. Todėl siekdama „įtvirtinti nepriklausomybę ir visiškai įsitvirtinti Vakarų valstybių bendruomenėje“⁸, Lietuva neabejodama pasirinko integracijos į Vakarų kelią. Nepaisant Vakarų valstybių pragmatizmo, jos buvo suvokiamos kaip „mes“, o Rusija – kaip priešiški „jie“.

Tapdama ES ir NATO nare, Lietuva turėjo praplėsti šią saugumo sampratą ir įtraukti sąjungininkų artikuluojamus interesus. Pavyzdžiui, po 2001 m. rugsėjo 11-osios teroristinių išpuolių JAV teritorijoje, grėsmės, kylančios iš globalizacijos, tokios kaip terorizmas ar tarptautinis nusikalstamumas, tapo dominuojančiomis tarptautinio saugumo grėsmėmis. Todėl pagrindiniai Lietuvos saugumo dokumentai, tokie kaip 2005 m. priimta Nacionalinė saugumo strategija, pabrėžė, jog „Lietuva suvokia savo nacionalinį saugumą kaip integralią NATO ir ES saugumo politikos dalį“. Ypatingą svarbą turėjo NATO vystymasis, nes ji turėjo tiesioginę įtaką Lietuvos gynybos politikai. Kadangi tuo metu tiesioginės karinės grėsmės galimybė nebuvo vertinama kaip pagrindinė grėsmė, Lietuva įsipareigojo siekti NATO, kaip „pagrindinės kolektyvinio saugumo organizacijos, Šiaurės Atlanto sutarties V straipsnio pagrindu užtikrinančios Lietuvos saugumą“, statusą⁹.

Tačiau nei šie procesai, nei teigiami poslinkiai Lietuvos ir Rusijos santykiuose (pavyzdžiui, tarpusavio sienos sutarties ratifikavimas), nepakeitė

⁷ Šešelgytė M., „Lithuanian security culture“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, Foreign Policy Research Center, Issue II, Vilnius, 2010, p. 25.

⁸ Šleivyte J., *Russia's European Agenda and the Baltic State*, Routledge, 2009, p. 133.

⁹ Seimas of the Republic Of Lithuania, *Resolution on the approval of the national security strategy*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=262943, 28 05 2002.

Lietuvos požiūriu į Rusiją. Ji ir toliau buvo suvokiama kaip valstybė, kelianti grėsmę Lietuvos suverenumui; Rusija išliko svarbiu veiksniu tiek dėl istorijos vertinimo (pavyzdžiui, Rusijos nenoro diskutuoti dėl sovietinės okupacijos padarytos žalos kompensavimo), tiek dėl kitų strateginių sričių, tokių kaip energetinė priklausomybė, šnipinėjimas ir pan.¹⁰ Dar daugiau, Nacionalinėje saugumo strategijoje buvo įvardytas siekis skleisti laisvę ir demokratiją Rytų kaimynystėje, tokiose valstybėse kaip Ukraina ar Baltarusija, suvokiant, kad demokratizacijos procesas padės sukurti saugesnę ir labiau prognozuojamą aplinką Rusijos kaimynystėje. Rusija tokią Lietuvos poziciją suvokė kaip tiesiogiai nukreiptą prieš jos interesus¹¹.

Nacionalinė saugumo strategija buvo atnaujinta 2011-aisias, skiriant dar didesnę dėmesį NATO V straipsniui ir įvardijant tiksliai išorines ir vidines saugumo grėsmes. Verta atkreipti dėmesį, kad tai pirmasis dokumentas, kuriame kibernetinės atakos ir informacinio karo grėsmės buvo paminėtos tarp Lietuvos saugumo politikos prioritetų. Be abejo, tai paskatino garsioji Rusijos įvykdyta kibernetinė ataka Estijoje 2007 m.¹² ir Rusijos agresija Gruzijoje 2008 m. – veiksmams, kuriuos Lietuva griežtai pasmerkė¹³.

Apibendrinant galima teigti, kad nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvos saugumo politikoje išskirtinai ryškūs buvo Rusijos kaip grėsmės žymuo. Nors buvo siekiama prisitaikyti prie kintančios saugumo situacijos, pirmiausia dėl didėjančio tarptautinių grėsmių spektro, pagrindiniai Lietuvos saugumo prioritetai buvo:

- NATO V straipsnio kaip saugumo garanto pabrėžimas¹⁴;
- Buferinės zonos tarp Lietuvos ir Rusijos išlaikymas ir Rusijos įtakos regione mažinimas skatinant demokratijos plėtrą Ukrainoje, Baltarusijoje ir kitoje Rytų kaimynystėje;
- Energetinių išteklių tiekimo užtikrinimas prieinama ir konkurencinga kaina;
- Išlaikyti tarptautinį matomumą ir įtaką per dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, ypač ES ir NATO¹⁵.

¹⁰ Budrytė D., “The Dilemma of Dual Loyalty: Lithuania and Transatlantic Tensions?” in Smith D.J. (ed.) *The Baltic States and Their Region: Old Europe or New?*, Radopi, Amsterdam – New York, NY, 2005, p. 47.

¹¹ Šešelgytė M., “Lithuania” in Biehl H, Giegerich B., Jonas A., *Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies Across the Continent*, New York, Springer Science & Business Media, 2013, p. 220.

¹² “Estonia and Russia: cyber riot”, *The Economist*, <http://www.economist.com/node/9163598>, 10 05 2007.

¹³ Geopolitika, „Baltijos valstybių ir Lenkijos prezidentai smerkia Rusijos veiksmus“, <http://www.geopolitika.lt/index.php/index.php?artc=2432>, 09 08 2008.

¹⁴ Molis A., “Standpoint of the Baltic States towards NATO and ESDP: the Russian factor”, *Lithuanian foreign policy review*, (20) 2008, p. 18.

¹⁵ Galbreath D.J., Lašas A., Lamoreaux J.W., “Continuity and Change in the Baltic Sea Region: Comparing Foreign Policies”, London: Rodopi, 2008, p. 82.

Nepaisant to, kad grėsmių saugumo samprata ir pragmatiški interesai susikirsdavo, oficiali gynybos politika buvo suvokiama kaip „natūrali, akivaizdi ir neturinti alternatyvų“, palydima politinio elito sutarimu. Tad Lietuvos saugumo kultūra pasižymi saugumo bendruomenės elitizmu, saugumo militarizacija, stipriu politiniu konsensu ir valstybės dominavimu¹⁶. Didžiausią įtaką Baltijos valstybių saugumo sampratos susiformavimui turėjo priešiški Rusijos veiksmai kaimynystėje¹⁷.

Tačiau aiškūs prioritetai ne visada lemia praktinį jų įgyvendinimą. Pavyzdžiui, gynybos biudžetas Lietuvai tapus NATO nare 2004 m. siekė 1,4 proc. BVP¹⁸. Tačiau 2013 m. jis nukrito iki vos 0,8 proc. ir buvo vienas mažiausių rodiklių Aljanse ir visiškai neatitiko keliamo 2 proc. nuo BVP tikslo¹⁹. Dar daugiau, nepaisant kaimynystėje esančios Rusijos keliamos grėsmės, Lietuva pertvarkė savo ginkluotąsias pajėgas ir teritorinės gynybos koncepciją pakeitė greitojo dislokavimo būrių, tinkamų NATO tarptautinių misijų vykdymui, formavimas. Todėl atsisakius privalomosios karo tarnybos, kariniai pajėgumai šalyje sumažėjo nuo 39 tūkst. iki 17 tūkst.²⁰ Lietuva taip pat neinvestavo į kibernetinio saugumo užtikrinimą ir neturėjo tokios strategijos iki pat 2015 m.²¹ Galiausiai nebuvo vykdoma kryptinga politika siekiant sumažinti energetinę priklausomybę nuo Rusijos, todėl pastaroji išliko vienintele dujų tiekėja iki pat 2014 m. pabaigos²². Apibendrinant galima teigti, kad net turint aiškius saugumo prioritetus, trūko paskatų praktiškai įgyvendinti reikiamas reformas.

2. Lietuvos saugumo samprata krizės regione akivaizdoje

2012 m. LR Seimas priėmė atnaujintą Nacionalinio saugumo strategijos redakciją, kurioje išreiškiamas tikslas apibrėžti „gyvybinius ir pirmaeilius nacionalinio saugumo interesus“. Kaip rašoma dokumente, „tik saugioje aplin-

¹⁶ Urbelis, p. 183–186.

¹⁷ Molis, p. 13.

¹⁸ Bugajski J., Teleki I., *Atlantic Bridges—America's New European Allies*, London: Rowman & Littlefield, 2007, p. 204.

¹⁹ The World Bank, *World Bank Summary of Military expenditure*, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>, 2014.

²⁰ NATO Parliamentary Assembly, *Invited NATO members progress on military reforms*, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=364>, 05 11 2004.

²¹ Elta EN, *Lithuania launches National Cyber Security Centre*, <http://en.delfi.lt/lithuania/defence/lithuania-launches-national-cyber-security-centre.d?id=66804362>, 02 02 2015.

²² Buonanno L., Nugent N., “Policies and Policy Processes of the European Union”, Palgrave Macmillan, 2013, p. 292.

koje įmanoma užtikrinti brandžios demokratinės konstitucinės santvarkos funkcionavimą, tvarų ekonomikos augimą, žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, pilietinės visuomenės gyvybingumą“. Dokumente pateikiamos pagrindinės šiems tikslams kylančios grėsmės, siūlomi nacionalinio saugumo prioritetai ir ilgojo ir vidutinio laikotarpio nacionalinio saugumo sistemos plėtojimosi užsienio, gynybos ir vidaus politikoje siekiai²³.

Svarbiausia dokumento dalimi galima įvardyti prioritetus, kurie yra suskirstyti į dvi dalis: a) Užsienio ir gynybos politika; b) Vidaus saugumo politika. Užsienio ir gynybos politikos srityje Lietuvos tikslu įvardijamas siekis kurti saugią aplinką ir stiprinti NATO, kuri išlieka „esminiu saugios Lietuvos Respublikos išorės aplinkos garantu“. Įvardijami šie Lietuvos tikslai: „remti NATO valstybių narių apginamumo planų rengimą ir atnaujinimą, siekti NATO matomumo ir karinio buvimo Lietuvoje didinimo, NATO branduolinės politikos stabilumo, sudaryti sąlygas NATO mokymams ir pratyboms, prisidėti prie NATO pajėgumų, skirtų naujo pobūdžio (energetinio, kibernetinio, informacinio saugumo) grėsmėms atremti, plėtojimo ir išmaniosios gynybos projektų“. Savo ruožtu Lietuva nusistato tikslą didinti krašto apsaugai skirtą biudžetą ir išlikti aktyvia ES Rytų partnerystės ir bendroje energetikos politikoje, taip pat tęsti strateginę partnerystę su svarbiomis partnerėmis, tokiomis kaip JAV.

Gebėjimų atremti išorines ir vidines grėsmes, žvalgybos ir kontržvalgybos pajėgumų stiprinimas ir bendravimo su NATO, ES ir kitų partnerių struktūromis gerinimas yra priskiriama prie vidaus saugumo prioritetų. Ypatingas dėmesys skiriamas nekonvenciniams saugumo iššūkiams: energetiniam, kibernetiniam ir informaciniam saugumui. Energetinis saugumas taip pat išskiriamas kaip viena esminių problemų – tvaraus ir nepertraukiamo energijos išteklių tiekimo, priklausomybės nuo monopolistinio išorinio energijos išteklių šaltinių mažinimo tikslai apibūdinami kaip gyvybiškai svarbūs nacionaliniam saugumui. Išskiriamos ir informacinės grėsmės, kurios yra apibūdinamos kaip „valstybinių ir nevalstybinių vienetų veiksmai tarptautinėje ir vietinėje informacinėje erdvėje, skirti sleisti tendencingą ir klaidinančią informaciją“. Keliamas tikslas „įgyvendinti visuomenės informavimo politiką, apsaugančią nuo neigiamo informacijos, nukreiptos prieš valstybę ir jos piliečius, poveikio“. Kibernetines atakas, įvardijamas kaip „elektroninių ryšių tinklų ir informacinių sistemų atakos, kuriomis siekiama sutrikdyti nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių ūkio sektorių infrastruktūros funkcionavimą“, bus siekia-

²³ Seimas of the Republic of Lithuania, *Lithuania: National Security Strategy 2012*, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?id=156893>, 26 06 2012.

ma įveikti sukuriant „nacionalinę koordinavimo sistemą kibernetinio saugumo srityje“.

2012 m. taip pat buvo pasirašytas Lietuvos parlamentinių partijų susitarimas dėl gynybos politikos 2012–2016 m. Dokumento turinys išlieka panašus kaip ir kituose strateginiuose dokumentuose – NATO įvardijama kaip tvirta kolektyvinio saugumo ir gynybos organizacija, užtikrinanti savo narių saugumą. Lietuvos politinis elitas vertina Aljansą kaip pagrindinį saugumo veiksnį ir išskiria tikslą užtikrinti „aktyvų Lietuvos vaidmenį remiant glaudesnio partnerių bendradarbiavimo iniciatyvas, kurios stiprina Aljanso pasirengimą reaguoti į saugumo iššūkius ir galimas grėsmes“²⁴.

Dar drąsesnė prieiga randama parlamentinių partijų pasirašytame susitarime dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių. Dokumente teigiama, kad Rusijos veiksmai Ukrainoje kelia tiesioginę grėsmę regiono saugumui, todėl išskiriami šie saugumo politikos prioritetai:

- stiprinti dalyvavimą euroatlantinėse institucijose, kadangi ES ir NATO, o ypač JAV, užtikrina Lietuvos stabilumą ir saugumą;
- skirti dėmesį Rusijos siekiams perrašyti istoriją iškraipant istorinius faktus;
- įgyvendinti energetinio saugumo priemones, tokias kaip Baltijos valstybių energijos rinkos ir jungčių planas (BEMIP), užtikrinti suskystintų dujų terminalo (LNG) veikimą Klaipėdoje ir pan.;
- Didinti krašto apsaugos finansavimą, kad 2020 m. jis siektų 2 proc. nuo BVP;
- Stiprinti grėsmių atgrasymą, užtikrinant išorinių sienų su Rusija ir Baltarusija saugumą ir vykdant jungtines NATO pratybas.

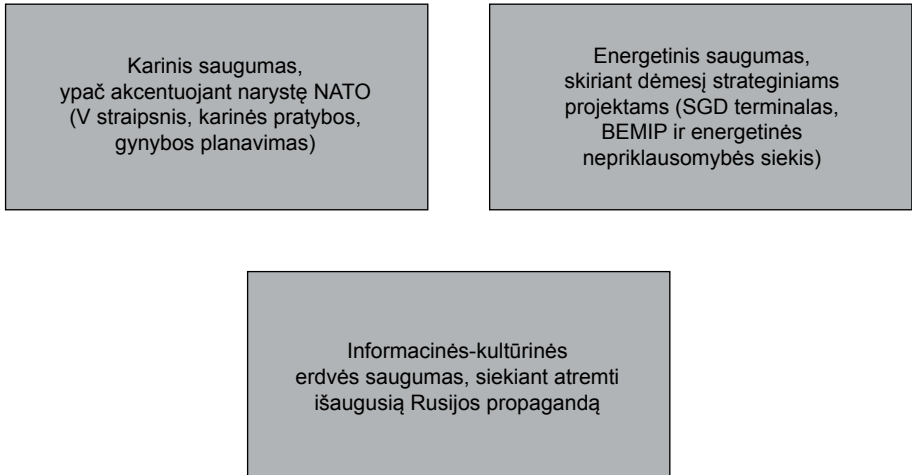
Kitas svarbus strateginis dokumentas nacionalinio saugumo strategijų puokštėje yra Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija. Joje teigiama, kad po Ignalinos atominės elektrinės (IAE) uždarymo Lietuvos energetinio saugumo koeficientas nukrito iki 45 proc. Ši strategija brėžia kryptį ir vidutinio ir ilgojo laikotarpio tikslus, kaip šį koeficientą padidinti iki 80 proc.²⁵ Šį tikslą pasiekti išskiriamos keturios priemonės,

²⁴ Seimas of the Republic of Lithuania, *Agreement between the Lithuanian Parliamentary Parties Regarding the Defense Policy for 2012–2016*, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4030&p_d=124804&p_k=2, 08 05 2012.

²⁵ *National Energy Independence Strategy of the Republic of Lithuania*, http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/Energy_policies_and_legislation/Lithuania_2012_National_Energy_Independence_Strategy_ENG.pdf, 26 06 2012.

kurios padės diversifikuoti energetinių išteklių importą, visiškai integruotis į Europos energetinę sistemą ir sumažinti monopolistinių „žaidėjų“ įtaką valstybėje.

Apibendrinant, iš šių esminių nacionalinio saugumo strateginių dokumentų galima išskirti tris esminius atramos taškus:

1 pav. Trys Lietuvos saugumo atramos taškai

3. Rusijos agresija prieš Ukrainą – iššūkis Europos saugumo sistemai

Europos Sąjunga, NATO ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO) – tai trys organizacijos, kurios turėjo užtikrinti Europos saugumo architektūrą, susiklosčiusią po Šaltojo karo. ES buvo suvokiama kaip ekonominė ir politinė galia, normatyvinis tikslas Europos tautoms kurti klestinčias, demokratiškas ir modernias valstybes. Karinio saugumo garantu tapo NATO, kuri tapo ir pagrindiniu užsienio politikos tikslu nepriklausomybę atgavusioms Rytų ir Vidurio Europos valstybėms. Galiausiai ESBO turėjo atlikti tarptautinio forumo vaidmenį, kurio pagrindu visi ateities konfliktai turėjo būti išspręsti taikiu ir diplomatinio keliu.

Tačiau Rusija jaučiasi išmesta iš po Šaltojo karo susikūrusios Europos saugumo struktūros. Dar daugiau, tokią situaciją ji suvokia kaip grėsmę jos

galiai, nes europietiška darbotvarkė siekia skleisti vakarietiškas vertybes ir liberalios demokratijos idėjas Rytų kryptimi, mažindama Rusijos įtaką posovietinėje erdvėje. Pats naujusias atvejis, patvirtinantis šią tendenciją, yra įvykiai Ukrainoje. 2013 m. pabaigoje provakarietiškas piliečių judėjimas Maidanas kilęs dėl tuomečio prezidento Viktoro Janukovičiaus sprendimo nepasirašyti Asociacijos sutarties su ES, Rusijos buvo suvoktas kaip galios balanso Rytų Europoje pažeidimas. Galiausiai situacija išsirutuliojo iki tiesioginės Rusijos intervencijos – karių į Krymą įvedimo ir teritorijos aneksijos; ginkluotų karių ir karinės technikos įvedimo į Rytų Ukrainą ir dalies teritorijos atskyrimo nuo pavaldumo Kijevui. Tokia užsienio politika yra visiškai priešinga Vakarų politinei, ekonominei ir kultūrinei plėtrai posovietinėje erdvėje. Ir šį kartą Rusijos atsakas į Kijevo veiksmus buvo ne iki tol sėkmingai naudotos švelniosios galios priemonės, o karinė intervencija.

Pagrindinis Kremliaus siekis tokiais veiksmais yra pertvarkyti šiandienę Europos saugumo architektūrą taip, kad Vakarai pripažintų posovietinę erdvę kaip Rusijos įtakos zoną. Taip ji gautų veto teisę regione ir galėtų spręsti kiekvieną šio regiono valstybių žingsnį. Tokia revizionistinė Kremliaus politika tapo realia grėsme Europos stabilumui, vis dar deramai neįvertinama Vakarų politikų.

Galios revizionistinė politika veda prie keturių strateginių tikslų:

- naujos ES, JAV ir Rusijos santykių formulės: transatlantinių santykių susilpnėjimo siekiant trišalio veikimo esminiais politiniais, ekonominiiais ir kariniais klausimais;
- dabartinės Europos saugumo architektūros pertvarkymas – NATO plėtros iššaldymas, ir atgrasymas dislokuoti naujas karines bazes ar ginkluotę Rytų Europoje, taip Rusijai suteikiant tam tikrą veto teisę šių sprendimų atveju;
- ES ir Rusijos santykių, palankesnių pastarajai, suformavimas;
- buferinės zonos tarp Rusijos ir ES sukūrimas ir išlaikymas²⁶.

Rusijos konflikto Ukrainoje eskalavimas kelia grėsmę Europos saugumui ir stabilumui, todėl Europos valstybės yra priverstos permąstyti jų saugumo strategijas ir kryptis. Pavyzdžiui, 2014 m. vykusi tradicinė Miuncheno saugumo konferencija įvardijama kaip „fundamentalių Vokietijos užsienio ir saugumo politikos permainų pradžia“²⁷, kur buvo aiškiai įvardytas poreikis

²⁶ Kaczmarek M., „Russia's Revisionist Policy Toward the West“, *OSW Studies*, http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/110895/ipublicationdocument_singledocument/a402f179-b445-441f-82db-9197c34d1399/en/PRACE_33.pdf, 2009.

²⁷ Trenin D., „Takeaways From Munich-50“, *Carnegie Moscow Center*, <http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=54404>, 03 03 2014.

Vokietijai griežtinti toną tarptautiniuose santykiuose ir net svarstyti karinių pajėgų dislokavimą arčiau Rusijos²⁸.

Plačiai sutariama, kad Baltijos valstybės, kurios Rusijoje vis dar yra suvokiamos kaip „artimasis užsienis“²⁹, yra „ypač jautrios galimam Rusijos karininkumo išaugimui“³⁰, kadangi vis dažniau užsimenama, kad būtent jos gali būti kitas Rusijos taikinys³¹. Įvykiai Ukrainoje ir griežta Lietuvos pozicija paskatino priešišku veiksmų, nukreiptų prieš Lietuvą, padaugėjimą:

- padaugėjo Rusijos šnipinėjimo atvejų ir suaktyvėjo veikimas informacinėje erdvėje tiek pasitelkiant išorinius (pavyzdžiui, rusiškas televizijų stotis), tiek vidinius (veikimas prisidengus per diplomatinį korpusą³²) įrankius;
- išaugo ekonominis spaudimas, pradėtas taikyti embargas kai kuriems maisto produktams, įvertinant tai, kad Lietuvai taikomos sankcijos daro didžiausią žalą ES mastu³³;
- padaugėjo Rusijos politikų viešų pasisakymų, kuriuose išreiškiama abejonė Lietuvos valstybingumu ir suverenumu³⁴;
- Smarkiai išaugo Lietuvos oro erdvės pažeidimų skaičius (skaičiuojama, kad NATO oro policijos misija 2014 m. turėjo perimti daugiau nei 100 Rusijos lėktuvų – tris kartus daugiau nei 2013 m.)³⁵

²⁸ Smale A., *Spurred by Global Crises, Germany Weighs a More Muscular Policy*, http://www.nytimes.com/2014/02/02/world/europe/spurred-by-global-crises-germany-weighs-a-more-muscular-foreign-policy.html?_r=1, 01 02 2014.

²⁹ Terminas, atsiradęs dar ankstyvais 90-aisiais, išryškinantis tai, kad Rusija „dar nesuitaikė su tuo, kad prarado buvusią Sovietų sąjungos teritoriją“ ir „nenori pripažinti naujai susikūrusių valstybių suverenumo“ (Lane T., *Lithuania: Stepping Westward*, Routledge, 2014, p. 204.)

³⁰ BBC, *Baltic states seek defense against Russian threat*, <http://www.bbc.com/news/blogs-echochambers-29766667>, 27 10 2014.

³¹ Žr., pavyzdžiui, *Are the Baltic States Next?*, <http://nationalinterest.org/commentary/are-the-baltic-states-next-10103>; *Russia is starting to use the same line on Baltic countries that it used to invade Ukraine*, <http://www.vox.com/2014/10/1/6880329/russia-baltic-threats-ukraine-estonia>; *Baltic security: Tensions on the frontier*, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/13469356-5829-11e4-b331-00144feab7de.html#axzz3LDyYAqNV>.

³² State Security Department, *Lithuanian State Security Department Annual Review 2013*, <http://www.vsd.lt/Files/Documents/635379270413750000.pdf>.

³³ Kaža J., Kangsepp L., *Baltic Countries Fear Impact of Russian Food Sanctions on Business*, <http://www.wsj.com/articles/baltic-countries-fear-impact-of-russian-food-sanctions-on-business-1407437297>, 07 08 2014.

³⁴ Pavyzdžiui, Rusijos prezidentas V. Putinas atvirai kvestionuoja Lietuvos narystę NATO (<http://eng.kremlin.ru/news/23253>), o atnaujinta Rusijos karinė doktrina deklaruoja tai, jog „išaugusi NATO galia <...>“ ir „<...> Aljanso pajėgų netoli Rusijos teritorijos dislokavimas <...>“ yra pagrindinės išorinės karinės grėsmės Rusijai, (<http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>); Putinas taip pat apkaltino Lietuvą apmokant „savignos būrius, kurie surengė perversmą“ Ukrainoje (<http://eng.kremlin.ru/news/6763>). Dar daugiau, Putinas „asmeniškai pagrasino užpulti Lenkiją, Rumuniją ir Baltijos valstybes“ (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11106195/Putin-privately-threatened-to-invade-Poland-Romania-and-the-Baltic-states.html>).

³⁵ AP, *Surge of Russian aircraft seen over Baltic Sea*, <http://news.yahoo.com/surge-russian-aircraft-seen-over-baltic-sea-170649616.html>, 20 11 2014.

Todėl įvykiai Ukrainoje paskatino rimtus debatus, skatinančius permaštyti Lietuvos strateginius politikos tikslus karinėje, energetikos ir kitose srityse³⁶. Ankstesniame skyriuje pateikta strateginių dokumentų apžvalga parodė, kad Lietuvoje Rusija visada buvo suvokiama kaip grėsmės šaltinis, tačiau tai ne visada vedė prie praktinio politikos, skirtos sumažinti šią grėsmę, įgyvendinimo.

4. Lietuvos saugumo prioritetų kaita krizės akivaizdoje

Siekiant atsakyti į klausimą, ar įvykiai Ukrainoje ir išaugęs Rusijos priešškumas paskatino praktinius pokyčius svarbiausiose Lietuvos saugumo politikos srityse, būtina išanalizuoti du veiksniai:

- sėkmingai reformai įgyvendinti būtinas sąlygas;
- norint įvertinti saugumo politikos plėtojimąsi, būtina apžvelgti tris anksčiau įvardytus prioritetus – karinį, informacinį-kultūrinį ir energetinį.

4.1 Sėkmingai reformai įgyvendinti būtinos sąlygos

Kaip teigia Thanosas P. Dokosas, kiekviena valstybė privalo taikyti unikalų saugumo reformų modelį, kurį apibrėžia konkreti socialinė, politinė, istorinė ir finansinė situacija, taip pat grėsmių pobūdis. Nepaisant to, egzistuoja keturi bendri veiksniai, kurie yra esminiai siekiant sėkmingos transformacijos saugumo srityje:

- Išsamus gynybos ir saugumo srities problemų žinojimas. Saugumo bendruomenė, susidedanti iš valstybės tarnautojų, žurnalistų, akademikų, sprendimų priėmėjų ir kitų, turi darniai veikti siekdami suformuoti tikslus reformų prioritetus.
- Realus grėsmių įvertinimas. Grėsmės, o ne finansai, spėjimai, kova dėl galios ar ideologiniai įsitikinimai turėtų nulemti valstybės saugumo stiprinimo veiksmus.
- Politinė valia atsakyti į kylančias grėsmes. Be politinės valios visuomenė nebus įtikinama palaikyti siūlomas reformas. Politinė lyderystė reikalinga parodyti, kad grėsmės šaltinis yra realus.

³⁶ Elta EN, *Lithuanian State Defence Council to review national defence plans*, <http://en.delfi.lt/lithuania/defence/lithuanian-state-defence-council-to-review-national-defence-plans.d?id=66515542#ixzz3LFfCOSbM>>-plans.d?id=66515542, 27 11 2014.

- Bendradarbiavimas su partneriais ir pagalba. Kuo mažesnė valstybė, tuo svarbesnis šis aspektas³⁷.

Galima teigti, kad Lietuvoje trys iš keturių sąlygų yra įgyvendintos, o viena reikalauja papildomo tyrimo. Pirmiausia, strateginių dokumentų analizė parodė, kad Lietuvos sprendimų priėmėjai ir ekspertai reguliariai išryškina esmines grėsmes (ypatingą dėmesį skiriant Rusijai) ir būdus stiprinti valstybės saugumo situaciją (teikiant prioritetą energetiniam saugumui ir gynybos biudžeto didinimui). Nors tik nedidelė dalis siūlymų buvo įgyvendinta, menko progreso priežastis nebuvo žinių stoka. Antra, esamoje geopolitinėje situacijoje grėsmės yra įvertinamos realistiškai – kaip jau minėta, Rusija dėl išaugusio agresyvaus veikimo, nukreipto prieš Europos saugumo sistemos išsaugojimą, yra pagrindinis grėsmės šaltinis Baltijos valstybėms. Trečia, sąjungininkų pagalba ir bendradarbiavimo plėtra yra aiškiai matoma – tiek JAV vienašališkai, tiek NATO kaip aljansas imasi priemonių stiprinti saugumą Rytų Europoje. O politinė valia negali būti išmatuota apžvelgiant sprendimų priėmimą saugumo srityje Lietuvoje.

4.2. Lietuvos saugumo prioritetų skirtingose srityse vystymasis

4.2.1. Karinis saugumas

Lietuvos saugumo prioritetai karinėje srityje aiškiai nurodo tikslą tapti pilnaverte integralia NATO dalimi. Kitaip tariant, Lietuva visada siekė kuo didesnio matomumo Aljanse, nes tai buvo suvokiama kaip pagrindinis saugumo garantas mažai valstybei.

Tačiau nepaisant NATO V straipsnio, šis saugumo garantas visuomet buvo kvestionuojamas. Senosios NATO narės iki šiol nerodė noro užtikrinti naujų narių teritorinę gynybą, teigdamos, kad tai „gali išprovokuoti Rusiją“. Skeptiškiausiai vertinantys idėją netgi teigė, jog rytinės NATO narės yra „neapginamos“³⁸ dėl jų geopolitinės situacijos. Dar daugiau, tokios valstybės

³⁷ Dokos T. P., *Security Sector Transformation in Southeastern Europe and the Middle East*, OS Press, 2007, p. 9 – 10.

³⁸ The Economist, *Knocking at the clubhouse door*, <http://www.economist.com/node/760771>, 30 08 2001.

kaip Prancūzija ar Vokietija daug investavo į karines programas Rusijoje³⁹ ir didino savo priklausomybę nuo rusiškų dujų importo (pavyzdžiui, Rusiją ir Vokietiją sujungęs dujotiekis *Nordstream*). Galiausiai, daugelis NATO valstybių, įskaitant ir Lietuvą, mažino išlaidas, skiriamas gynybai: JAV dalis viso Aljanso biudžete išaugo nuo 50 iki 70 proc. Tarp visų NATO narių tik JAV, Graikija, Jungtinė Karalystė ir Estija gynybai skyrė daugiau nei 2 proc. nuo BVP⁴⁰.

Todėl įvykiai Ukrainoje tapo paskata įgyvendinti praktines reformas stiprinti valstybės gynybinius pajėgumus. Kadangi visos politinės partijos sutarė dėl poreikio didinti išlaidas krašto gynybai, LR Seimas pirmą kartą po nepriklausomybės atgavimo ėmėsi reikšmingų sprendimų – išlaidos krašto apsaugai padidėjo net 32 proc. iki 425 mln. eurų, arba 1,11 proc. nuo BVP 2015-aisiais⁴¹, ir buvo iškeltas tikslas pasiekti 2 proc. ribą 2020-aisiais. Tai akivaizdžiai nauja tendencija ir naujas kokybinis žingsnis vykdyti NATO įsipareigojimus, įvertinant pastarąjį dešimtmetį nuosekliai mažintas išlaidas krašto apsaugai. Kaip teigia Markas Galeottis, priimtas sprendimas žymi „aiškų ir rimtą Rusijos grėsmės vertinimą“⁴². Dar daugiau, buvo priimtas sprendimas sugrąžinti privalomąją karo tarnybą, kuri buvo panaikinta 2008 m. Kaip teigia Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Vytautas Žukas, „geopolitinė situacija pasikeitė ir profesionali kariuomenė neužtikrina tokių karinių pajėgumų, kokių reikia“⁴³.

Krizė Ukrainoje taip pat paskatino Aljansą peržiūrėti savo prieigą prie valstybių, turinčių sieną su Rusija. JAV, siekdama užtikrinti sąjungininkes, kad laikysis savo įsipareigojimo ginti jas grėsmės akivaizdoje, priėmė sprendimą dėl 1 mlrd. JAV dolerių vertės Europos patikinimo iniciatyvą (*European Reassurance Initiative*), skirtą:

³⁹ Pavyzdžiui, Vokietijos karo pramonės įmonė „Rheinmetall“ neseniai įgyvendino Rusijos užsakymą už 120 mln. eurų – pagamino įrangą, skirtą karinėms pratyboms, tačiau sandėris buvo įšaldytas dėl nelegitimos Krymo „referendumo“; Prancūzija pastatė du 1 mlrd. eurų vertės „Mistral“ laivus, tačiau sandoris taip pat įšaldytas, http://www.washingtonpost.com/world/europe/european-countries-are-selling-arms-to-russia-while-condemning-it-over-ukraine/2014/06/16/6ad20143-fdce-4b45-a063-bea132fa0123_story.html.

⁴⁰ Lorenz W., “NATO Narrows Military Gap on Its Eastern Flank”, *PISM Strategic File*, No. 20 (56), p. 4, www.pism.pl/files/?id_plik=18080, 09 2014.

⁴¹ Ministry of National Defence Republic of Lithuania, *Lithuanian Defence Budget will increase by 32 pct in 2015 to make 1.11 pct of GDP*, http://www.kam.lt/en/news_1098/current_issues/lithuanian_defence_budget_will_increase_by_32_pct_in_2015_to_make_1.11_pct_of_gdp.html, 04 12 2014.

⁴² Mark Galeotti Twitter, <https://twitter.com/MarkGaleotti/status/541239560924303360>, 06 12 2014.

⁴³ AP, *Lithuania to reinstate compulsory military service amid Ukraine tensions*, <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/24/lithuania-reinstate-compulsory-military-service>, 24 02 2015.

- padidinti karinių pratybų skaičių ir rotacinį pajėgų dislokavimą Europoje, ypač naujų NATO valstybių teritorijoje;
- dislokuoti JAV karinių strategų padalinius, kurie padidintų gebą organizuoti ir įgyvendinti didelio masto pratybas;
- padidinti JAV pajėgų reagavimo gebėjimus pasiūlant išankstinę karinės technikos dislokavimą NATO valstybėse ir investuojant į priimančios infrastruktūros Europoje plėtrą;
- padidinti JAV karinio jūrų laivyno dalyvavimą NATO teritorijoje, daugiau dėmesio skirti Baltijos ir Juodosios jūros regionams;
- stiprinti bendradarbiavimą su ne NATO valstybėmis, tokiomis kaip Gruzija, Moldova ar Ukraina⁴⁴.

Dar daugiau, 2014 m. rugsėjį įvykęs NATO viršūnių susitikimas Velse gali būti vadinamas istoriniu, nes „pirmą kartą per 25-erius metus Aljansas išskirtinį dėmesį skyrė Rytų kryptį“⁴⁵. Taip pat buvo susitarta dėl NATO veiksmų plano [Readiness Action Plan], kuris turi užtikrinti nuoseklų ir visapusišką priemonių paketą, skirtą įveikti NATO kaimynystėje iškilusioms grėsmėms. Jis apima:

- išsamesnių ir atnaujintų gynybos planų parengimą, kurie turėtų būti nuolat atnaujinami kintant saugumo grėsmėms;
- nuolatinių tarptautinių štabų įsteigimą ir reikiamos karinės technikos ir ginkluotės, reikalingos greito reagavimo pajėgų [High Readiness Joint Task Forces] veikimui, dislokavimą Lenkijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Rumunijoje;
- itin greito reagavimo pajėgų [Very High Readiness Joint Task Forces], susidedančių iš 4000 karių, įsteigimą, kurios visiškai pasirengtų veikti per 2–5 dienas⁴⁶. 2014 m. pabaigoje Lietuva buvo pirmoji NATO valstybė įkūrusi tokias pajėgas, susidedančias iš maždaug 2500 karių, kurie pasirengia veikti per 2–24 val.⁴⁷

Dar daugiau, didžiausios istorijoje jungtinės NATO pratybos „Geležinis kardas 2014“ įvyko 2014 m. lapkritį Lietuvoje. Jose dalyvavo 2500 karių iš

⁴⁴ The White House, *FACT SHEET: European Reassurance Initiative and Other U.S. Efforts in Support of NATO Allies and Partners*, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/06/03/fact-sheet-european-reassurance-initiative-and-other-us-efforts-support>, 03 06 2014.

⁴⁵ Bieri M., „NATO after Wales: Dealing with Russia – Next Steps“, *CSS Analyses in Security Policy*, No. 161 (10), http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/184352/ipublicationdocument_singledocument/32ab5e58-4889-4940-9012-b487cfa437c5/en/CSSAnalyse161-EN.pdf, 2014.

⁴⁶ NATO, *NATO Wales Summit Declaration*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, 05 09 2014.

⁴⁷ Elta EN, *Lithuania starts forming rapid response force*, <http://en.delfi.lt/lithuania/defence/lithuania-starts-forming-rapid-response-force.d?id=66285662>, 03 11 2014.

9 skirtingų valstybių⁴⁸. Kartu su JAV pareiškimu, kad jos kariai liks Lietuvos teritorijoje siekiant „atgrasyti Rusiją“⁴⁹, paskutiniai Aljanso veiksmai leidžia Lietuvai jaustis saugiau, nes galiausiai ji visiškai įtraukiama į NATO saugumo planus.

4.2.2. Informacinis saugumas

Rusija konflikto Ukrainoje metu pademonstravo naują kariavimo būdą, kuris tapo rimtu iššūkiu kaimyninėms valstybėms. Viena iš svarbiausių šio nepaskelbto vadinamojo hibridinio karo dalių yra informacinis karas ir propagandos skleidimas pagrįsti agresijai ir eskaluoti konfliktą. Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas apskaičiavo, kad Rusija vien oficialiai išleidžia apie 15 mlrd. rublių per metus rusiškos žiniasklaidos ir kultūros paramai užsienyje. Tai yra daugiau nei metinis Lietuvos gynybos biudžetas⁵⁰.

Į augantį Rusijos informacinį veikimą Lietuvoje buvo pradėta reaguoti dar iki įvykių Ukrainoje. Po Rusijos intervencijos Gruzijoje 2008-aisiais buvo priimta Nacionalinio saugumo strategija⁵¹. Vėliau, 2013-aisias buvo pateikta pirmoji vieša metinė Valstybės saugumo departamento (VSD) ataskaita⁵². Pirmoji ataskaita buvo kritikuota dėl per didelio abstraktumo, o antroji ataskaita buvo išsamesnė ir joje nemažas dėmesys skirtas Rusijos vykdomam šnipinėjimui, kibernetinėms ir informacinėms atakoms, Rusijos informacinei ir ideologinei politikai⁵³.

Reaguodama į augantį Rusijos propagandos veikimą Europoje, Lietuva kartu su Estija, Jungtine Karalyste ir Danija kreipėsi į Europos Komisiją su siūlymu imtis realių veiksmų Rusijos propagandai suvaldyti. Šis siūlymas 2015 m. kovą buvo patvirtintas ES lyderių. Ekspertų ruošiamą sistemą turės būti pajėgi „tikrinti ir taisyti iškreiptus faktus ir dezinformaciją“ ir „formuoti ES naratyvą per viešąsias žinutes, straipsnius, pateikiamus faktų rinkinius, infografikus,

⁴⁸ Lithuanian Armed Forces, *Iron Sword 2014*, http://kariuomene.kam.lt/en/international_military_exercises/iron_sword_2014.html, 06 11 2014.

⁴⁹ Reuters, *U.S. troops to remain in Baltics, Poland next year*, <http://www.reuters.com/article/2014/11/23/us-troops-baltics-idUSKCN0J70V520141123?feedType=RSS&feedName=worldNews>, 23 11 2014.

⁵⁰ Pancerovas D., *Rusija propagandai skiria daugiau pinigų, nei Lietuva – savo gynybai*, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/karo-zona/a-784-464264>, 04 11 2014.

⁵¹ LR Seimas, Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429234, 01 07 2012.

⁵² LR valstybės saugumo departamento 2012 m. veiklos ataskaita visuomenei, http://www.vsd.lt/vsd_ataskaita_20130607.pdf, 2013.

⁵³ LR valstybės saugumo departamentas, *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, <http://www.vsd.lt/Files/Documents/635306548879220000.pdf>, 01 07 2012.

įskaitant ir medžiagą, pateikiamą rusų kalba“⁵⁴. Šis postūmis laikomas pirmuoju žingsniu ES imtis realių priemonių, skirtų įveikti propagandą.

Dar daugiau, stiprinant gebėjimus atremti kibernetines atakas ir centralizuojant kibernetinės erdvės stebėseną, buvo įsteigtas Nacionalinis kibernetinio saugumo centras (NKSC). Jis buvo planuojamas jau kelerius metus ir nuo 2015 m. sausio 1 d. pradėjo veikti Krašto apsaugos ministerijos žinioje. NKSC yra formuojamas pertvarkant Ryšių ir informacinių sistemų tarnybą ir stiprinant bendradarbiavimą su Policijos departamentu, Ryšių reguliavimo tarnyba ir kitomis institucijomis. Centro darbuotojais taps tiek kariai, tiek civiliai darbuotojai⁵⁵. Tai pirmas žingsnis vykdyti griežtesnę informacinės ir kibernetinės erdvės stebėseną, tačiau kol kas sudėtinga įvertinti NKSC potencialą, nes dar neseniai pradėjo veikti.

4.2.3. Energetinis saugumas

Milžiniška posovietinių valstybių infrastruktūros priklausomybė nuo Rusijos vis dar didesniu ar mažesniu mastu išlieka veiksniumi, lemiančiu šių valstybių vystymąsi. Nepaisant to, kad Lietuva nepriklausomybę atgavo prieš kevirtį amžiaus, jos energetinė priklausomybė nuo Rusijos buvo įvardijama pagrindiniu iššūkiu pilnavertei integracijai į ES⁵⁶. Todėl politika, kuria siekiama mažinti Rusijos įtaką energetikos sektoriuje, buvo įvardyta strateginiu tikslu ir aprašoma visuose pagrindiniuose strateginiuose dokumentuose nepriklausomai nuo valdančios politinės jėgos.

Kaip minėta anksčiau, Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje iškeltas tikslas pasiekti aukštą energetinės nepriklausomybės lygį gali būti pasiektas įgyvendinant keturis uždavinius, kurie padėtų diversifikuoti išorinius tiekėjus, visiškai integruotis į Europos energetinius tinklus ir sumažinti monopolinių kompanijų įtaką valstybei:

- „NordBalt“ Lietuvos ir Švedijos elektros jungtis;
- SGD terminalas Klaipėdoje;
- „LitPol Link“ Lietuvos ir Lenkijos elektros jungtis;
- Visagino atominė elektrinė (VAE)⁵⁷.

⁵⁴ Reuters, *EU gears up for propaganda war with Russia*, <http://www.reuters.com/article/2015/03/19/us-ukraine-crisis-eu-propaganda-idUSKBN0MF26A20150319>, 19 03 2015.

⁵⁵ Elta EN, *Lithuania launches National Cyber Security Centre*, <http://en.delfi.lt/lithuania/defence/lithuania-launches-national-cyber-security-centre.d?id=66804362>, 02 01 2015.

⁵⁶ *National Energy Independence Strategy of the Republic of Lithuania*, p. 18-19.

⁵⁷ *Ten pat*, 19.

Tačiau įvertinus tai, kaip geopolitinė krizė paveikė politinių sprendimų priėmimą Lietuvos energetikos sektoriuje, būtina atsižvelgti į vidinius politinius procesus, valdančiosios vyriausybės prioritetus ir kitus veiksmus. Ankstesnė vyriausybė priėmė energetinio saugumo strategiją, tačiau naujoji vyriausybė galėjo turėti kitokius prioritetus šioje srityje. Nepaisant to, XVI Vyriausybė įtraukė tris iš keturių strategijoje įvardytų strateginių projektų: „NordBalt“, „LitPol Link“ ir SDG terminalą. Kadangi 2012 m. įvykusio patariamąjo referendumo dėl VAE metu dauguma balsavo prieš atominės statybą, projektas buvo atidėtas persvarstyti ir šiuo metu nėra įtrauktas į politikų darbotvarkę⁵⁸.

Todėl galima teigti, kad tam tikras politinis konsensusas energetikos srityje buvo pasiektas jau anksčiau ir tai leido išlaikyti stabilų daugelio strateginių projektų vystymąsi. Be abejo, išaugusi konfrontacija tarp Rusijos ir Vakarų atnaujino grėsmę dėl galimo dujų tiekimo sustabdymo⁵⁹. Tačiau tai tapo dar vienu signalu, kad būtina skatinti energetinių išteklių tiekėjų diversifikaciją, o 2014 m. rugsėjo 27 d. Lietuvai tapo itin simboliška diena, kadangi SDG laivasaugykla, kuris yra esminė SDG terminalo dalis, atvyko į Klaipėdos uostą. Tai buvo įvardyta kaip „politinė, o ne ekonominė pergalė“, kadangi Rusija prarado dujų tiekimo monopolį Lietuvoje⁶⁰.

„NordBalt“ ir „LitPol Link“ yra tęsiami kaip numatyta, o „NordBalt“ turi pradėti veikti jau 2015 m. pabaigoje.⁶¹ Visų trijų projektų įgyvendinimas leis padidinti Lietuvos energetinio saugumo koeficientą 20 proc.⁶² Apibendrinant, geopolitinės aplinkybės neturėjo esminės įtakos paskatinti reformas energetiniame sektoriuje, kadangi tarp politinių partijų yra nusistovėjęs konsensusas ties daugeliu strateginių projektų, išskyrus VAE. Nepaisant to, kad ES pradėjo plėtoti kur kas gilesnę diskusiją apie Europos energetinį saugumą (pavyzdžiui, Europos Komisija Parlamentui pristatė Energetinio saugumo strategiją⁶³), Lietuvoje nebuvo pasiūlyta jokių naujų iniciatyvų.

⁵⁸ Seimas of the Republic of Lithuania, *Šešioliktos vyriausybės 2012–2016 metų programa* [Lithuanian Government programme 2012–2016], http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=439761.

⁵⁹ EU Observer, *Russia threatens EU states with gas cut-offs*, <http://euobserver.com/foreign/125776>, 26 09 2014.

⁶⁰ LRT, *SGD terminalas – politinė, o ne ekonominė pergalė?*, http://www.lrt.lt/naujienos/ekonomika/4/73979/sgd_terminalas_politine_o_ne_ekonomine_pergale_, 27 10 2014.

⁶¹ Verslo žinios, *„Nordbalt“ transformatoriai pasiekė krantą*, <http://vz.lt/article/2014/12/11/nordbalt-transformatoriai-pasieke-kranta>, 11 12 2014.

⁶² *National Energy Independence Strategy of the Republic of Lithuania*, p. 19.

⁶³ *European Energy Security Strategy*.

Išvados

Šia analize siekta apžvelgti Rusijos veiksnio apskritai ir ypač Rusijos agresijos Ukrainoje įtaką formuojant Lietuvos saugumo prioritetus. Įvairių valdžios institucijų priimtų strateginių dokumentų analizė parodė, kad galima išskirti tris esminius saugumo atramos taškus:

- Karinis saugumas, itin didelį dėmesį skiriant NATO;
- Informacinis-kultūrinis saugumas, itin didelį dėmesį skiriant Rusijos veikimui;
- Energetinis saugumas, iškeliant energetinės nepriklausomybės nuo Rusijos siekį.

Nors Rusija visuomet buvo suvokiama kaip pagrindinis grėsmės šaltinis, atkreiptinas dėmesys, kad tai netapo paskata priimti praktinius sprendimus, stiprinančius nacionalinį saugumą. Pavyzdžiui, Lietuvos gynybos biudžetas nuo 2004 m. nuosekliai mažėjo, o energetikos srityje nebuvo vykdoma nuosekli trūkumus šalinanti politika.

Šios sritys tapo dar svarbesnės dėl padidėjusio tarptautinės aplinkos nestabilumo. Rusija augančią Vakarų organizacijų įtaką posovietinei erdvei (ypač ES Rytų partnerystės programą) suvokė kaip tiesioginę grėsmę jos galiai ir įtakai. Siekdama tai atremti ji ėmėsi ne tik švelniosios galios instrumentų (propaganda, politinė ir ekonominė įtaka), bet ir karinės galios – 2008 m. Gruzijoje ir 2014–2015 m. Ukrainoje. Šie veiksmai kelia rimtą iššūkį Europos saugumo architektūrai, todėl Europos valstybės buvo priverstos permaštyti jų saugumo politiką. Posovietinės valstybės, pavyzdžiui Baltijos šalys, yra itin jautrios agresyvėjančiai Rusijos politikai. Todėl ši krizė tapo rimtai paskata Lietuvai persvarstyti savo saugumo strategiją ir vykdomą politiką.

Remiantis teorine medžiaga, išskiriamos keturios sąlygos sėkmingai saugumo reformai: išsamus gynybos ir saugumo srities problemų žinojimas, realistinis grėsmių įvertinimas, politinė valia atsakyti į kylančias grėsmes ir bendradarbiavimas su partneriais ir jų pagalba. Lietuvoje visos keturios sąlygos buvo įgyvendintos, todėl situacija reformoms buvo palanki.

Iš trijų esminių saugumo kryptių, didžiausia pažanga buvo padaryta karinio saugumo srityje. Krizė Ukrainoje paskatino NATO sustiprinti savo gynybinius pajėgumus Rytų Europoje kaip atgrasymo priemonę Rusijos agresijai. Pirmą kartą nuo 2004 m. Lietuvoje buvo pasiektas politinis konsensusas ir išlaidos gynybai buvo padidintos nuo 0,88 iki 1,11 proc. nuo BVP 2015 m., su siekiu pasiekti 2 proc. ribą 2020 m. Galiausiai buvo grąžinta privalomoji karo tarnyba, siekiant išspręsti karių trūkumo problemą.

Informacinio ir kibernetinio saugumo srityje, buvo įkurtas Nacionalinis kibernetinio saugumo centras, pradėjęs veikti 2015 m. sausio 1 d. Tikimasi, kad jis bus sėkminga priemonė centralizuotai stebėti informacinę ir kibernetinę erdvę. Dar daugiau, Lietuva kartu su trimis ES narėmis pateikė siūlymą ES mastu imtis priemonių, skirtų įveikti Rusijos propagandą ir pagerinti informacinę aplinką, ypač rusakalbėms tautinėms mažumoms. Tai pirmoji tokio pobūdžio iniciatyva, įgyvendinama ES mastu. Nepaisant sėkmingai kelių besiskinančios iniciatyvos ES mastu, Lietuvoje nepavyko priimti sprendimo dėl rusiškų televizijų transliacijos apribojimo.

2014 m. geopolitinių sukrėtimų metu energetiniam saugumui buvo padaryta mažiausia įtaka, kadangi strateginiai projektai buvo pradėti įgyvendinti dar iki šios krizės. Trys iš keturių Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje įvardytų projektų yra sėkmingai įgyvendinami, išskyrus Visagino atominės elektrinės projektą, kuris dėl neigiamo rezultato 2012 m. patariamajame referendume šiuo metu nėra įtrauktas į politinę darbotvarkę. SGD terminalo projekto įgyvendinimo data tapo simboliškai siekiant įgyvendinti Lietuvos energetinės nepriklausomybės nuo Rusijos tikslą. Vis dėlto, jokių naujų iniciatyvų 2014 m. energetinio saugumo srityje nebuvo užfiksuota.

Apibendrinant galima teigti, kad dėl daugelio Lietuvos saugumo prioritetų buvo sutariama jau ilgą laiką, tačiau dėl politinės valios ir visuomenės paramos investuoti į saugumą stokos sprendimai nebuvo priimami iki praėjusių metų geopolitinių iššūkių. Todėl krizė Ukrainoje suvaidino katalizatoriaus vaidmenį ir paskatino Lietuvą stiprinti saugumą.

2015 m. vasaris